

IVAN ANČIĆ KAO PROMICATELJ EUROPSKOGA HUMANISTIČKOG CIVILIZACIJSKOG KRUGA NA PROSTORIMA OSMANLIJSKE VLASTI U BIH

Hrvojka Mihanović-Salopek

ŽIVOTOPIS

Fra Ivan Ančić (Ancio, Ancius, Anicio, Anicius, Aničić) jedan je od najznačajnijih vjerskih pisaca iz Tomislavgrada (Duvna) u Bosni i Hercegovini. U književnoj povijesti nije se o Ančiću znalo mnogo, a najpotpuniju njegovu biografiju rekonstruirao je Pavle Knezović prema prijepisima 15 dokumenata biografskoga karaktera koji su se sačuvali u arhivu Congregatio de propaganda fide u Rimu.¹ Ančić je rođen 11. 2. 1624. u selu Lipa (duvanjsko područje), u imućnoj obitelji Jure i Magdalene (Mande) Sučić. Osnovnu i srednju naobrazbu stekao je u samostanima velike bosanske provincije Bosne Srebrne, u Rami, Fojnici i Velikoj kod Slavonske Požege. Franjevački habit obukao je 1643. u Rami, a zaređen je 1646. u Velikoj. Studij filozofije i teologije završio je u Italiji. Prvo je studirao filozofiju kod Livija de Montursa u Cremoni, potom teologiju u Bressanoneu i od 1651. u Napulju. Generalni komisar fra Sebastijan di Gaieta pismom iz Rima 20. 10. 1653. imenuje Ančića prokuratorom za novac, dobiven od prodaje pšenice koju je španjolski kralj Filip IV dodijelio kao pripomoć franjevačkoj provinciji u

Albaniji. Potom, 1654. godine, Ančić postaje propovjednikom reda, a 1656. lektorom (*artium lector*). Na vlastitu želju, vraća se u domovinu, gdje je službovao kao propovjednik, župnik i lektor u različitim mjestima: Velika, Našice, Brod, Beograd (na želju dubrovačkih trgovaca u tom gradu), Rama, Tomislavgrad ili Duvno. Kratko vrijeme – od 1673. do 1674. – djelovao je kao propovjednik i učitelj gregorijanskoga pjevanja u Šibeniku. Godine 1662. provincijal Bosne Srebrne ovlastio je Ančića i uputio ga u Rim zbog prikupljanja oprosta i povlastica kojima se mogu služiti hrvatski franjevci u Bosni. Kao rezultat te zadaće, Ančić je 1662. u Veneciji tiskao latinsko djelo *Thesaurus perpetuus indulgentiarum seraphici ordinis sancti patris nostri Francisci*², koje u 1. dijelu sadrži zbir oprosta i povlastica kojima su se po dopuštenju Vatikana mogli služiti bosanski franjevci, dok 2. dio sadrži razne blagoslove.³ Od 1663. do 1669. djelovao je kao župnik u visovačkom i ramskom samostanu. Na kapitulu u Kraljevoj Sutjesci 28. 8. 1669. imenovan je gvardijanom ramskoga samostana. Prigodom vizitacije makarskoga biskupa fra Marijana Lišnjića iz godine 1671. sačuvan je podatak prema kojemu Ančića pronalazimo kao jedinog svećenika i župnika na golemom prostoru tada opustošene duvanjske župe (glavna sela koja biskup nabraja bila su Kongora, Lipa, Mandino Selo, Oplećani, Županjac, Mokronoge, Kolo, Stipanjići, dok su ostala bila potpuno pusta). Prema mišljenju Roberta Jolića i Dominika Mandića, opravdano je pretpostavljati da je službu ramskoga gvardijana i duvanjskog župnika Ančić obavljao istodobno, zbog manjka svećenika na ratom opustošenom području.⁴ Ančićevo djelovanje u domovini i provinciji Bosne Srebrne zbivalo se u vrlo teškom razdoblju osmanlijske, tj. turske vlasti u Bosni i Hercegovini, u vremenu Kandijskoga (1645-1669) i Bečko-morejskog rata (1683-1699). Iako su spomenuti ratovi donijeli prevlast kršćanskih sila nad turskom vojskom, u dugotrajnom slabljenju i povlačenju Turci su se ponajviše osvećivali pogromima katoličkog pučanstva u Bosni i Hercegovini, što je uzrokovalo veliko iseljavanje Hrvata katolika na oslobođena područja Slavonije i Dalmacije, koje u svojoj romanesknoj tetralogiji dojmljivo opisuje Ivan Aralica.⁵ Duvanjska biskupija bila je dramatično opustošena i stanje je ondje bilo opasno te je nakon smrti domaćega biskupa, fra Pavla Posilovića, posljednji imenovani duvanjski biskup, češki franjevac Michael Jahnn (1657-1663), pobjegao 1659. iz Duvna u Senj i potom u Njemačku. Nije se htio vratiti u Duvno niti pod pritiskom Congregatio de propaganda fide pa je 1663. suspendiran. U takvim nezavidnim uvjetima djelovao je Ivan Ančić, koji se na vlas-

titu molbu, pisanu 1656. generalnom komisararu franjevačke braće fra Sebastijanu di Gaieti, vratio u duvanjski kraj, iako je, kako smo naveli, vrlo mlad zadobio privlačne položaje prokuratora i propovjednika u Italiji.⁶ Za vrijeme svoga župnikovanja u postradaloj duvanjskoj župi, Ivan se Ančić pokazao kao vješt diplomat i ustrajan pastoralni djelatnik. Zahvaljujući dobrim odnosima s kongorskim begovima Kopčićima, Ančić je uspio sagraditi župnu kuću u blizini begovske te je 1670. i 1671. župnikovao i brinuo se za katoličke vjernike u Lipi i Kongori. Međutim, poznato je iz pisama i dokumenata⁷ da su begovi Kopčići usprkos prelasku na islam sačuvali svijest o svojim hrvatskim korijenima te su blagonaklono i s osjećajem pravednosti gledali na katoličke redovnike, a u svojoj heraldičkoj oznaci sačuvali su lik ptice kopca na hrvatskom crveno-bijelom grbu. Ančić se nadao da bi mogao zadobiti ispražnjeni položaj biskupa Duvanjske biskupije, kojom su za njegova boravka u Bosni upravljali makarski biskupi, o čemu svjedoči dokumentacija s autorovim životopisom i preporukama uglednih ljudi pohranjena u pismohrani Kongregacije za promicanje vjere (Propaganda fide). Zbog tih pretenzija, Ančić nije bio u dobrim odnosima s tadašnjim makarskim biskupom Lišnjićem, koji je kritizirao Ančićevu gradnju župne kuće u Kongori. Ančićeva ugledna poznanstva s kardinalima i njegova izvješća Propagandi fide o stanju u BiH svjedoče da je za Vatikan bio čovjek od povjerenja, cijenjen zbog znanja i lucidna zapažanja. Prema podacima iz Arhiva Propagande fide, godine 1680. dvaput je bio primljen kod pape Inocencija XI. Usprkos svim Ančićevim naporima, u Vatikanu su prosudili kako se tadašnja Duvanjska biskupija, znatno razorena i prilično opustošena, neće ponovno uspostavljati.

Nakon 1674. Ančić odlazi u Italiju radi objavljivanja svojih djela. U Anconi je objavio tri značajna vjersko-poučna djela na hrvatskom jeziku: *Porta coeli et vita aeterna. Vrata nebeska i Xivot vičchni*⁸, 1678; *Lux christiana, et dulcedo animae, prima pars. Svitlost karstianska i slast duovna, parvi dio, po Ivanu Karstitechlu Salvionu, stampaturu od biskupata*, 1679; *Lux christiana, et dulcedo animae: in duas partes divisa. Enodans incruentum sacrificium Misae. Svitlost karstianska, i naslagenye duovno u dva dilla razdichlena. Tomačech posvetilische od Mise. U Jakinu na stâmpi od biskup. 1679; Speculum sacerdotale. Ogledalo misničko. U Jakinu, po Ivanu Karstitechlu Salvionu, stampaturu od biskupata 1681. Iako nekrolog sutješkoga samostana donosi samo podatak da je 24. 7. 1685. u Italiji umro fra Ivan Ančić, Pavao Knezović pretpostavlja da je Ančić umro u Anconi u*

samostanu S. Francesco in Alto, gdje je najdulje boravio radi pripreme i objavljivanja svojih djela.⁹

ANČIĆEVA VJERSKA KNJIŽEVNO-JEZIČNA DJELATNOST

U duhu posttridentske crkvene obnove, Ančić je nastavio tradiciju hrvatske duhovne književnosti i izražajnosti kod hrvatskog naroda u bosansko-hercegovačkim pokrajinama koje su potpale pod tursku vlast. Tom je cilju potpuno posvetio zadnje godine svojega života.

Književnovjerska djelatnost Ivana Ančića višestruko je važna. Svojim knjigama katekizamskoga, pastoralno-teološkoga, duhovno-asketskog i molitveno-poticajnog karaktera Ančić vrši značajnu ulogu u podizanju vjerskoga obrazovanja katoličkog stanovništva u područjima Bosne i Hercegovine pod turskom osvajačkom vlasti. Njegova djela ujedno su prenosnica kojom su se pozitivne ideje katoličke obnove misionarski proširile nakon Tridentskoga sabora (1545-1563) i preko kojih se znatna pozornost usmjerila razvijanju izražajnosti narodnoga jezika i demokratizaciji vjerske kulture.

Ančićeva djela značajna su i kao način didaktički prilagođenoga prijenosa teoloških teza, usustavljenih tako da ih narod može razumjeti. Autorova djela odražavaju i povijesnu sliku vjersko-kulturološke situacije duvanjskoga kraja, te ujedno raspršuju vjerska neznanja i nedoumice izazvane nemogućnošću sustavne vjeronaučne pouke i osvajačkim tendencijama da se katoličanstvo potisne iz Bosne. Stoga nije neobično da sam pisac u latinskom predgovoru 2. sveska knjige navodi da su *Vrata nebeska* napisana i zbog »mahnitosti heretika, neznanja pogana i jognstva šizmatika«.

Važan pomak u europeizaciji crkvene kulture u Bosni i Hercegovini Ančić je postigao svojim rješenjima na polju pisma i ortografije. Većina hrvatskih pisaca franjevac koji su djelovali na području BIH (npr. Matija Divković, Pavao Posilović, Pavao Papić, Stjepan Margitić) pisala je knjige bosančicom, tj. oblikom zapadne ćirilice, koja je uz glagoljicu i latinicu treće oficijelno pismo hrvatske kulture. Na bosančici nalazimo knjige i isprave pisane ponajviše u Bosni i Hercegovini,

srednjoj Dalmaciji i Dubrovniku (kao npr. povelja Kulina bana Dubrovčanima iz 1189; najstariji bosanski natpisi na kamenim spomenicima iz 12. st.; franjevačke kronike od 16. do 18. st.; *Molitve sv. Brigite*, tiskane u Veneciji 1512; dubrovački duhovni zbornik *Libro od mnogijeh razloga* iz 1520; *Poljički statut*, čiji najstariji sačuvani prijepis prema starijem predlošku potječe iz 1440. i dr.). Nakon Ivana Bandulavića i njegova tiskanog lekcionara *Pištote i evanđelja* (izbor biblijskih čitanja i poslanica) iz 1613, Ivan je Ančić prvi bosanskohercegovački franjevac koji je sva svoja hrvatska djela napisao na latinici. U svojim djelima on je pružio i grafijska rješenja tiskajući tablicu sa slovima bosančice i usporedo sa slovima latinske abecede. Ančić je kao neposredan svjedok ratnih zbivanja u porobljenoj BiH shvatio da se kulturna djelatnost katolika ne smije zatvarati u prošlost i specifičnost svoje kulture i staroga pisma nego da se mora otvoriti i usmjeriti prema europskim kretanjima. Emanuel Hoško komentira piščevo opredjeljenje za latinicu: »Čini se da je svjesno prihvatio načelo katoličke obnove kojoj je odgovarao Kašićev latinički pravopis.«¹⁰

Vrlo česta uporaba citata na latinskom jeziku, a potom i njihov prijevod, pokazuje da je Ančić bio pripadnik europskoga humanističkog nasljeđa¹¹, koje je nastojao prenijeti i u ratom opustošenu Bosnu i Hercegovinu. U Italiji je Ančić usvojio i visoko odnjegovao svoje humanističko, filozofsko i književno obrazovanje pa mu djela odražavaju poznavanje antičke književnosti i filozofije te suvereno vladanje duhovnom humanističkom baštinom srednjega vijeka, renesanse i posttridentskog razdoblja. Prema mišljenju Pavla Knezovića (koje korigira ranije mišljenje Julijana Jelenića)¹², prijevod Ančićevih citata s latinskoga upravo su najbolji *corpus delicti* Ančićeva odličnog poznavanja latinskog jezika, a donekle i pokazatelji iz kojih ga je izvora učio. Prema kvantiteti latinskih izreka, Knezović navodi da se Ančić najčešće služi citatima iz djela sv. Augustina, sv. Jeronima, sv. Ivana Krizostoma, dok u *Ogledalu misničkom* pronalazimo mnoštvo sentencija Aristotela, Seneke i Plinija mlađeg.

Na području jezičnoga iskaza, možemo ustanoviti da je Ančić upotrebljavao štokavski ikavski hrvatski narodni govor svoga rodnog kraja (s parcijalnim unosom ijekavizama), kao što i sam navodi: »Ovo ja složi u naš jezik dumanski«, i na drugom mjestu: »u pravi jezik ilirički«¹³.

Dalibor Brozović temeljito je istaknuo veliki udio bosanskohercegovačkih franjevaca (a među njima i Ančića) u stoljetnim hrvatskim procesima na putovima

jezične standardizacije. Upravo razdoblje 17. i 18. st. Brozović smatra ključnim razdobljem franjevačkoga jezičnog i kulturnog djelovanja, te kaže: »Bitna je činjenica da su se svi štokavski Hrvati nalazili u krugu djelovanja Bosne Srebrne, da je ona čvrsto povezivala Dalmaciju i Slavoniju i da njezin utjecaj nije prestajao nakon postupnog otpadanja pojedinih krajeva ispod njezine jurisdikcije.«¹⁴ Od velike je važnosti činjenica da su bosanskohercegovački franjevački pisci svoje frazeološko i leksičko izgrađivanje književnosti nastavili na literarno-jezičnim uzorima južnih hrvatskih dubrovačkih i dalmatinskih, srednjovjekovnih i renesansnih pisaca, kao i na izvorištu usmene narodne tradicije. Frazeološki i leksički razvoj jezika crpio je iz latinske, talijanske i južnih hrvatske književne ostavštine, a ugrađivao se na osnovicu neposrednoga narodnog govora, tj. u slučaju Posilovića, Ančića, Margitića i Lašvanina bio je to »tip zapadnobosanskog narodnog govora ikavskog ili govora u kojima dugi jat daje **ije**, a kratki **i**«¹⁵.

Ivo Pranjković također uočava da je standardnojezični uzus franjevačkih pisaca bio vrlo ujednačen i funkcionalno polivalentan, ali da nije kodificiran kao standardni književni jezik jednostavno zato što nije imao jedinstveno propisana normativnog priručnika (pravopisa, gramatike, rječnika), što uostalom zbog političkih razloga nije ni bilo moguće. Međutim, taj koine bio je povezana cjelina, a to se – prema Pranjkoviću – jasno vidi i po tome »što se jezik franjevačkih pisaca koji su bili i rođeni, i živjeli, i većim dijelom djelovali npr. u Mađarskoj (kao što je slučaj s Mihovilom Radnićem) ne razlikuje bitno od jezika pisaca koji su rođeni i uglavnom djelovali u Bosni (kao što su npr. bili fra Ivan Ančić ili fra Filip Lastrić)«¹⁶.

Srpski dijalektolog Svetozar Marković jedan je od rijetkih koji je struku stavio ispred politike, pa je u svojoj analizi Ančićeva jezika izrazio sljedeće mišljenje: »Ančić je iz kraja u kome je i danas stanovništvo hrvatske narodnosti, čisto ikavsko, a takvo je moralo biti i u vreme Ančićevo.«¹⁷

Ančićeva misao da se narodni jezik uvede u tiskanu knjigu i izražajno nadogradi potječe iz glagoljaške tradicije, iz prakse sve intenzivnijega prodora hrvatskog govora u staroslavenski izričaj, ali ta je misao i nasljeđe humanističko-renesansnih ideja. Poznato je da je upravo o toj problematici raspravljao Dante Alighieri u svom spisu *De vulgari eloquentia*.

Ančić je pisao živim jezikom neposredne izvađenosti iz života svoga rodnog kraja, ali, kao što smo naglasili, i pod utjecajem pisane južnih hrvatske dubrovačko-

-dalmatinske književne tradicije. Jezična analiza Ančićeve izraza potvrđuje iznesene činjenice; kod njega nalazimo poseban nastavak sufiksa kao znak dugoga akcenta aorista, koji je tipično obilježje pisaca dalmatinsko-dubrovačke hrvatske provenijencije, a zamjetne su i specifične čakavske osobine zamjene fonema **đ** sa **j** u riječima *meja*, *gospoja* itd. Uočljiv je i zamjetan broj arhaizama iz starije južnohrvatske književnosti, kao npr. *osin* (tj. sjena), *umloženje*, *jurve*, *prošasto*, *scineći*, *nahodi se*, *oblast*, *veće* (u značenju više) itd. Od svojih uzora iz duhovne literature, Ančić izrijekom navodi jedino djelo nekadašnjega biskupa Duvanjske biskupije Pavla Posilovića *Cvit od kriposti*, tiskano u Mlecima 1647. Velika sličnost postoji također između Ančićeve jezika i jezika potonjega književnog djelatnika fra Jerolima Filipovića. Filipović je, poput Ančića, nastojao izbjeći tuđice i pronaći određene jezične novokovanice. Kroz nastanak katehetskoga djela *Pripovijanje nauka kerstjanskoga*¹⁸ Filipović je u hrvatskom jeziku nastavio ono što je Ančić započeo i uspio je postići ono što je u francuskom prosvjetiteljstvu maestralno ostvario Renè Descartes, tj. hrvatski narodni jezik postao je izražajni jezik filozofije i teologije. Stilsko-izražajnom interferencijom hrvatskoga narodnog, štokavsko-ikavskoga duvanjskog govora s gramatičkim elementima i frazarijem književnoga jezika južnohrvatske dalmatinsko-dubrovačke književnosti, kao baze na koju se od *Bernardinova lekcionara* (Mleci 1495) i njegovih potonjih prijepisa nadograđivala cjelokupna franjevačka književna baština Bosne Srebrne, Ančić se pridružio istovjetnoj ideji hrvatskih pisaca koji su težili zajedničkoj kulturnoj recepciji i priredili put za buduću preporodnu reformu ujedinjenja i standardizacije hrvatskoga književnog jezika. Za potvrdu te teze navodim još jedno značajno obilježje Ančićeve djela. Kao uočljivu značajku Ančićeve izraza pronalazimo uporabu kontaktnih sinonima, tj. paralelnu uporabu čakavskih i štokavskih istoznačnica, npr. »vartao i cvitchnak«, »jistbina i (h)rana«, »vrilo i studenac«, »prosi i moli«, »opeka i matun«, »dumna i švora«, »vojvoda i poglavica«, »puci i narodi«, »čudesa i mirakuli«, »očuvaj i zaščiti«, »manastir i kloštar«, »kaštel i dvor«, »carevo aliti cesarevo« itd.

Istu stvar svjesno su radili i propovjednici ostalih hrvatskih dijalekata, a među njima se ponajviše ističe uporaba kontaktnih sinonima čakavskoga, kajkavskog i štokavskog u izrazu Ančićeve suvremenika Ivana Belostenca (ili Bilostinca, kako je sam napisao vlastito prezime u izdanju svojih propovijedi *Sacri Sermones*, tj. 10 propovijedi o Euharistiji iz 1672). Iz navedenoga vidimo da rečena osobina

odražava jednu zajedničku intenciju, koja se temelji na svijesti vjerskih pisaca o potrebi za ujedinjenjem postojećih književnih jezika politički rascijepljenih Hrvata u zajednički književni standard, što se naposljetku i ostvarilo, ali tek Gajevom jezičnom reformom 1836. godine, u razdoblju Hrvatskoga narodnog preporoda. Iz toga razloga možemo reći za brojne redovnike i crkvene prosvjetitelje iz 17. i 18. stoljeća (franjevce Ivana Bandulavića, Matiju Divkovića, Pavla Posilovića, Joakima Stullija, Tomu Babića, Lovru Šitovića, pavlina Ivana Belostenca, isusovce Bartola Kašića, Josipa Milunovića, Jurja i Ivana Muliha, te našeg Ivana Ančića) koji su se bavili problemima objedinjavanja sustava hrvatskoga književnog jezika, podijeljenog u dijalekte – bilo to u pogledu pravopisa, gramatičkoga ili leksikografskog rada – da su na određeni način bili pretpreporoditelji.

Međutim, u ovom radu apostrofirat ćemo i odabrane stilskoizražajne odrednice koje pokazuju da je Ančić u književnom stvaranju djela *Vrata nebeska i život vični* bio nasljedovatelj i promicatelj europskoga humanističkog kruga.

OPIS DJELA VRATA NEBESKA I ŽIVOT VIČNI

Svoju prvu objavljenu hrvatsku knjigu, *Porta coeli et vita aeterna* (Vrata nebeska i život vični) iz 1678. Ančić je u 1. svesku posvetio Alexandru Crescenciu, rimskom kardinalu i biskupu loretskome i rekanatskom, dok je drugi dio posvećen rimskom kardinalu i biskupu Ancone Ivanu Nikoli Kontiju. Kao što sam navodi na strani 315, fra Ivan je započeo pisati knjigu *Vrata nebeska* u »Gospinu manastiru kod Asiza 1676.«, a djelo je dovršio oko 1. 3. 1677. u Loretu.

Od strane 10. do 11. nalazi se *Pogodba slova*, tj. već spomenuta usporedna tablica slova bosančice i latinice, te brojevi napisani bosančicom i arapski. Ova tablica nedvojbeno je bila namijenjena onima koji su još uvijek bili vještiji bosančici negoli latiničkom pismu. Veliko katehetsko i duhovno-asketsko djelo *Vrata nebeska* sastoji se od četiri dijela. U prvom dijelu tumači se nauk Sv. pisma te katehetska tumačenja vjerskih istina, nauk o značenju Sv. križa i kreposti njegove. U drugom dijelu razmatra se molitva *Oče naš*, crkvene zapovijedi, Isusov život, daje se

temeljno tumačenje sv. sakramenata, sedam darova Duha Svetoga, govori se o uređenju crkve, oblasti papinoj, oprostima i davanju milostinje, značenju propovijedanja, te o četiri posljednje stvari (*Quattuor hominum novissima*, tj. o smrti, čistilištu, paklu i nebu). Među ostalim, kroz 31 kraće poglavlje tumači se svrha riječi *amen*. U trećem dijelu u 15 je poglavlja detaljno razmatrano značenje molitve *Ave Maria*, život Marijin, svrha obavljanja molitve, tumači se misterij Sv. Trojstva, a u 16 manjih potpoglavlja prikazuje se život sv. Franje. Četvrti dio sadrži razgovore o vjeri i katoličkom vjerovanju (kojemu detaljno tumači svaku misao), potom se tumači oproštenje grijeha, pokora, zadobivanje vječnoga života, dobri naputci kako bi trebali postupati svjetovni vladari i pohvale dobre vjere. Na koncu su pridodani tekstovi poslanice pape Inocencija IV i *Bula* pape Klementa VIII namijenjeni u ekumenskom duhu »za Garke« tj. za pravoslavnu vjeroispovijest.

Svoja katehetska obrazloženja i razmatranja Ančić vrlo često potkrepljuje brojnim latinskim (i potom prevedenim) citatima iz Biblije, te iz djela sv. otaca i crkvenih mislilaca, a u funkciji autoritativnog argumentiranja poznatog u latinskoj retorici pod nazivom *testimonium*. U tom obveznom dijelu vjersko-didaktičnoga rada Ančić iskazuje zavidan stupanj erudicije. Od crkvenih autoriteta, Ančić citira: Aleksandra I, papu, sv. Ambrozija, biskupa, Alberta Velikog, dominikanca, sv. Anselma, sv. Augustina, Bartula Gavanta, Bartula Spinea, sv. Bernarda iz Clairvauxa, sv. Bonaventuru, sv. Bedu, Bernardina Busstija, sv. Dioniza, Federika Nauisa, dominikanskog propovjednika Gabriela Barletu, sv. Grgura Nazijanskoga, isusovca Gaspardusa Ruexa, Guilielma Duranda, sv. Jeronima, papu Inocencija III, sv. Ivana Zlatoustog, sv. Ivana Damaščanina, sv. Ćirila, Ivana Duns Scotusa, sv. Laurencija Justinijana, sv. Martina, biskupa, Mavra od Nolle, papu Pia IV, Richarda od sv. Viktora, Tomu Akvinskoga, Tomu Kempenskoga. Zanimljivo je napomenuti da Ančić rado poseže za citatima Laurencija Surijskog (nom. – Surio), koji je bio jedan od utemeljitelja kritičke crkvene historiografije i hagiografije. Kao izvori argumentativnoga dokazivanja rabljeni su i citati iz knjiga: *Acti Apostolici*, *Ordo romano*, *Ritual rimski*, *Kronike Majke Božje*, *Cvit sv. Frane*, *Annalia Minorum*, *Sapientiae Ecclesiasticus*, *Rimski martirologij*, zaključci Nicenskoga sabora, zaključci Sabora tridentinskoga i dr., ali vrlo često i mudre sentencije grčkih i rimskih velikana, Aristotela, Sokrata, Platusa, Tulija Cicerona.

ANČIĆEVA IZRAŽAJNOST I MARIOLOGIJA

Kao što su petrarkizam i Petrarkin kanconijer *Rerum vulgarium fragmenta* razvili i ustalili ukrasni izražaj postavivši na pijedestal zlatnu imaginarnu damu (Lauru), barokni protureformacijski pokret kao uzor postavlja i promišlja lik Bogorodice i stvara bogati izraz temeljen na umijeću ornatusa. Marijanska poezija jednim je dijelom nadahnuta tradicijom srednjovjekovnih himnodičara, a s druge strane, njezin je procvat niknuo u krilu trubadurske poezije, poezije srednjovjekovnih pučkih bratovština (talijanskih lauda i španjolskih *cantigas*), kao i poezije petrarkista. Nije stoga neobično da i u Ančićeve katehetsko-didaktičnom i duhovno-asketskom djelu *Vrata nebeska i život vični* najviše književno-pjesničke dojmljivosti pronalazimo upravo u autorovim tumačenjima Marijina lika. Pojedini Bogorodičini perifrastični nazivi potječu iz inspiracije biblijskoga simbolizma, kao npr. »korablja Božja, tempal Salamunov, Palma od pravde«, dok su drugi izrazitije povezani s teološkim razmatranjem njezina lika – »vrilo od milosarđa« (prema determinaciji *Mater misericordie*), »studenac zapečaćen« (prema determinaciji *Fons signatus*), »vartal zatvoren« (prema determinaciji *Hortus conclusus*), »kuća zlatna« (prema determinaciji *Domus aurea*), »rajska skala« itd. Uz to pronalazimo vrlo uočljiv oblik florealne metaforike, npr. »đilj pribili«, »neumarla vita grana«, »mirisna mirta«, »mladica od cvita« itd., kao i uporabu tzv. metafora jestvina, npr. »klas od vika obrani« (izabrani), »(h)rana nebeska«, »ambar pšenice čiste« i čestu uporabu metafora kovina i dragog kamenja (npr. »alabaster prisvetog pomazanja«, »alem-kam«, »dragi kamen brez pomarčenja«). Svi navedeni simbolično-metaforični Marijini titulari tvorili su figuralni inventar čije se značenje tijekom desetljeća, pa i stoljeća usijecalo u percepciju čitateljstva ili homiletičkoga slušateljstva, te su pojedini izrazi ušli u službene molitve, pjesmarice, propovjedne priručnike i tako su, postajući dijelom potonuloga kulturnog dobra, uvijek nanovo oživljavali u različitim varijacijama prepoznatljivih sintagmi. Nadahnuti stil marijanske metaforičke konstrukcije bio je prisutan i u europskim književnim izdanjima Ančićeve vremena; u tom su razdoblju doprinos razvoju marijanskoga kulta pružila sljedeća djela: *De vita et laudibus deiparae Mariae Virginis* Franciscusa Costerusa iz 1600, *Corona stellarum duodecim* Giovannija Battiste Posarela iz 1638, *Devotus Mariae Virginis* Paola Segnerija starijeg, Bologna 1677, i brojna druga. Poznato

je da su marijanskoj tematici pjesnička ostvarenja posvetili i najstariji hrvatski pjesnici, oni s kraja 15. i početka 16. stoljeća, Džore Držić, Šiško Menčetić, Marko Marulić, Nikola Dimitrović, Nikola Nalješković, Mavro Vetranović i ostali. Možemo pretpostavljati da su možda putem redovničkih poznanstava pojedina ostvarenja bila poznata Ančiću, a najrealnije je pretpostaviti da je naš pisac poznavao proslavljena Marulićeva latinska duhovna djela.

U Ančićevu gotovo enciklopedijskom djelu, koje sveukupno obuhvaća 730¹⁹ stranica, mariološki je najznačajniji treći dio knjige (budući da sadrži dvostruku paginaciju, navodimo da taj dio počinje od strane sveukupnoga uveza djela 185–234, ili od početka 3. dijela knjige, str. 1–101, a primijenjena je paginacija svake druge stranice). Treći dio knjige potanko, stih po stih, u 15 poglavlja razlaže molitvu *Zdravo Marijo*. Budući da je ovu molitvu papa Pio V u 16. st. uveo u Rimski časoslov, obnovljen po završetku Tridentinskoga sabora (1545–1563), vrlo je logično što Ančić u obnoviteljskom periodu pruža temeljno znanje i razmatranje o najpoznatijoj i najomiljenijoj službenoj marijanskoj molitvi Crkve.

Već u 1. poglavlju – opisujući nastanak pozdravljenja Marijina – Ančić opsežno opisuje Bogorodičinu iznimnost i savršenost, neprestano se deskriptivno dotičući misterija utjelovljenja kao temeljnog uzroka koji Mariju čini jedinstvenom. Na strani 186. autor je oslovljava: »Mati od milosarđa, koja je divica pričista, grija nije učinila, sud je i kuća Božja, sva je od zlata, carkva je zove domus aurea.« U zadnjem izrazu, *kuća zlatna*, pisac se oslanja na zaziv iz lauretanskih litanija, odobrenih 158, koje su se krajem 16. st. pjevale i molile u Loretu, a najstariji rukopis ovih molitvenih zaziva, s kraja 12. stoljeća, pohranjen je u Parizu.²⁰ Kada govori o Marijinoj uzvišenosti nad sva stvorenja po milosti Božjoj, Ančić ističe: »(...) najparvi razlog zašto nadhodi anđele u milosti jere oni imadu po svoji dostojanstvi razlici (različitim, op. autorice) razlike milosti, a Marija bi dostojna primiti studenac iz koga vriju sve milosti« (str. 187). Ovdje možemo pretpostaviti da Ančić u navedenom prikazu Marijina majčinstva pred očima ima sličnu simboličnu viziju Marije kao i Bernard iz Clairvauxa u djelu *De Laudibus Virginis Mariae* (O pohvalama Djevice Marije) iz 12. st., prema kojemu je Marija »veličanstveni vodovod koji se penje na nebo da dohvati sve do Očeva srca izvor života, studenac milosrđa i da raznese vodu na isušena srca«²¹. Govoreći o istoj temi, Ančić citira i prevodi s latinskoga »govorenje br. 146, sv. Petra Chrysologa koji kaže: Maria est sicut Mare, Mare est congregatio aquarum, ita Maria est congregatio gratiarum

– kako se u moru sve vode kupe i zove se skup voda, tako je Marija skup od žive milosti« (str. 198).

Na kraju prvoga poglavlja Ančić pruža teološki kristocentričan, ukrasno metaforičan i u tercijarnoj gradaciji stiliziran uzrok Marijine izvrsnosti preko njezine uloge utjelovljenja Krista: »(...) benedicta tu in mulieribus: bijaše stablo od ploda prislatkoga, od cvitja ugodnoga mirisa i naslađenja blagoslovljenoga« (str. 188).

Ančić na više mjesta Marijinu posebnost i snagu u Božjoj milosti izvodi iz njezina bogomajčinstva, te se u brojnim poglavljima više puta vraća tematici Isusova utjelovljenja.

Tako u četvrtom poglavlju, tumačeći stih *Gratia plena*, Ančić kaže da je Marija »vrilo od žive milosti, kad Božanstvo ulize u utrobu Marijinu, ter obuče čovičanstvo od pričiste karvi« i potom citira Tomu Akvinskoga: »Po dostojanstvu se daje milost, bivši Marija dostojna biti Mater Božja, dostojna je i milosti najveće za Bogom« (str. 196).

U desetom poglavlju tumačenja *Zdravomarije* Ančić stvara figuralni paralelizam parafrazirajući starozavjetni kantik Solomuna: »Utroba tvoja Marija je kano jedan Anbar pšenice čiste, od koje će se činiti tilo Isusovo u Sakramentu od oltara.«

Na više mjesta pisac ističe kako Bogorodica u sebi nosi »vrilo i studenac od žive milosti«, veličajući ne samo misterij bogomajčinstva nego općenito pojam majčinstva kao neizmjerne dragocjenoga i povlaštenog stanja žene. Iz takve vizure pisac sagledava i veliku mogućnost Marijina zagovora i posredništva između ljudi i Božje milosti, ona postaje *Maria Mediatrix hominum*. Pozivajući se na riječi Jakova Merkantija, Ančić kaže: »Marija je oni put kojim dohodi i sama svitlost s nebesa«, i potom gorljivo potiče vjernike da se utječu Marijinu zagovoru; pri tome njegov izraz zadobiva obilježja zanosne himničke elokvencije: »Tko se ne bi Mariji uticao brez pristanka kano suncu brez pomarčenja, kano zvizdi morskoj brez zapada, kano k misecu u svomu napučenju od žive milosti, kano **vratam rajskim**, kano zaručnici Božjoj, kući, pribivališću i Materi istinitoga Boga.« Govoreći o Marijinu posredništvu, oslovljava je s »Coeli recludis cardines«, tj. u hrvatskim stihovima: »Marija ključarica nebeska, Ti **otvoraš vrata nebeska**« (str. 192).

I ovim navodom vraćamo se na početak, tj. na sam naslov djela *Vrata nebeska*, koji ima simboličnu trostruku strukturu semantičkoga shvaćanja odabranog naslova.

Pod cjelokupnim naslovom *Vrata nebeska* djelo Ivana Ančića podrazumijeva tumačenje vjerskih istina koje će narod poučiti i učvrstiti u ispravnom kršćanskom životu. U devetom poglavlju tumačenja molitve *Zdravo Marijo*, pod nazivom »Blagoslovljena Marija i plod nje Jesus«, Ančić daje kristocentrično usmjerenje naslova svoje knjige, te prema Ivanovu evanđelju ističe Isusove riječi: »Ja sam vrata od vičnje slave, tko želi u Raj i u vičnju slavu nek hodi k meni i naći će višnju (h)ranu da neće uvike ogladniti« (str. 211). Međutim, piščev nadahnuti i opsežni mariološki dio ističe Mariju, koja svojim bogomajčinstvom postaje i nositeljica naziva *Porta coeli* – vrata za doseganje nebeske dimenzije. Bogorodičinu titularu *Vrata nebeska* Ančić je pružio svoju vlastitu izražajnu i pojmovnu nadogradnju, međutim ovaj naziv ima svoju dugovječnu tradiciju unutar starije hrvatske književnosti. Znakovit naziv *Vrata nebeska* pojavljuje se u prvoj kitici latinskoga himna *Ave maris stella* iz 7. stoljeća, a prvi prepjevi toga himna sačuvani su i zapisani u glagoljskom rukopisu *Code Slave 73* iz 14. stoljeća te u Vatikanskom hrvatskom molitveniku iz 14. stoljeća, kao i na nekadašnjem pročelju benediktinske crkve Majke Božje Goričke iz 12. st. iznad Baške na otoku Krku. Sagledavajući Ančićev, ali i univerzalni posttridentinski mariološki rascvat, možemo zaključiti da je preko Marijina lika zapadnoeuropska kršćanska civilizacija postavila na pijedestal ulogu žene kao majke i nositeljice primjerenih moralnih vrlina.

Od stilskih književnih figura vezanih uz biblijsku tradiciju, Ančić vrlo rado rabi figuralni paralelizam, oblik semantičke figure u kojemu prvi izabrani član starozavjetne usporedbe ima svoj paralelni simbolični odraz u liku Novog zavjeta, ali paralelizam uvijek funkcionira na način da novozavjetni lik nadopunja ili u slučaju Bogorodice sretno preobražava prvobitni lik, i tako pridonosi ispunjenju Božjega plana prema mogućnosti ljudskog spasenja. Uporabom figuralnoga paralelizma Ančić sagledava anđeoski pozdrav: »Ave!«.

Semantičko značenje riječi *ave* Ančić tumači po simboličkim početnim slova (Adam, *Virginum*, Eva), iz čega izvodi: Adama i Evu Djevicu (*Virginum*) smiri i povrati spasenje njihovim sinovima. Pozivajući se na odlomak iz Ivanove Apokalipse (Apok. 8, br.13 i p. 12, br 12), Ančić eksplicira kako je Marija izbavljena od tri velike žalosti, triju jao – latinski *vae*, što premetom riječi opet označava ime *Eva* i latinski anđeoski pozdrav *ave*.

U drugom dijelu 2. poglavlja tumačenja molitve *Ave Maria* Ančić prikazuje prizor navještenja i pritom se potiskuje stroga teološka koncepcija, a budi se

pjesnička doživljajnost. Evo primjera u kojem pišćeva pjesnička vizualnost, potaknuta stihovima iz psalma (cant. 5.c) i *Pjesme nad pjesmama*²² stvara simboličan pjesničko-izražajni barokni monolog: »Ecce Ancilla Domini – govori Marija. Drugo ne mogu, jere sam službenica gospodnja; ponukovati ga i zovnuti, ako mu je drago, da priđe u svoj đardin, u svoj vartao, u svoj cvitnjak, u svoj voćnjak, i da blaguje ploda voćaka svoji i miriši razlikost od cvitja.«

Osim interpolacijama dramatiziranih odlomaka, Ančić se vrlo rado služi perifrastično-paraboličnim načinom iskaza, tj. pisac se poput propovjednika rado izražava »u prilikama«, tj. egzemplima i parabolama, koje zornim pripovjednim primjerom realnoga ili alegorijskog značenja pojašnjavaju autorovu temeljnu tezu. Evo nekoliko primjera u kojima Ančić atributna obilježja vjere tumači perifrastičnim ili još opširnijim paraboličnim načinom u razgovoru »Od vire« (I. dio *Vrata nebeska*, str. 193).

»Vira je kano zvizda morska kojom se vladaju mornari od ovoga svita smućenoga...«

»Vira je kano jedno zarcalo čisto, velike se stvari u njemu mogu viditi, kano u ogledalu brez okvarjenja.«

»Vira je kano zora: zašto, zora je mrska ajdukom, lupežom i pokradnikom; tako i vira je mrska đavlom lupežom od tamnosti grija.«

»Vira je kano oko desno, zašto, kano oko livo se razumi na razum, koji samo od stvari naravni razloži, a vira i svarhu naravi čudesa diluje.«

Ako književno-stilski analiziramo parcijalnu interpolaciju dramatizacije, perifrastičnoga izraza i egzemplja, uviđamo da je Ančić tipično dijete svoga vremena – na njegov su izraz ostavile trag egzaltirane i teatralne, elokventne i slikovite barokne propovijedi u Europi i na Jadranu, koje su bile stvarane s puninom uzbuđena gorljiva duha i govorničkog zanosa (tj. emfaze).

Potražimo li moguće uzore Ančićeva ukrasnoga marijanskog književnog izraza, put nas ponovno vodi prema europskoj i južnohrvatskoj dubrovačko-dalmatinskoj književnoj tradiciji. Ključno mariološko otajstvo navještenja i utjelovljenja često je razmatrano ne samo unutar hrvatske homiletičke i potom ostale vjersko-poučne književnosti nego su na tu temu nastala i samostalna književna djela, posebice u pjesništvu. Snažno i književno dojmljivo djelo o otajstvu upućenja i Kristova utjelovljenja napisao je Dubrovčanin Paskoje Primović Latinčić (1565-1619) pod nazivom *Pjesan od upućenja Riječi i od poroda djevičkoga*, koje je

ostalo u rukopisu. To Primovićevo djelo nastalo je kao slobodniji prepjev talijanskoga arkadijskog pjesnika iz napuljskog književnog kruga Jacopa Sannazara (1456-1530), to jest njegova poznatog spjeva *De partu Virginis*, koje je, uz dramsko djelo *Orfeo* Angela Poliziana, imalo veliki utjecaj na rascvat hrvatske pastorale. Bogata tradicija duhovno-religioznog oblika pastorale, s parcijalnim doticanjem teme Marijina utjelovljenja, u hrvatskoj je književnosti poznata od glasovitoga pastoralnog spjeva iz 16. st. *Od poroda Jezusova* Dubrovčanina Mavra Vetranovića pa do pastorala iz Budljanske i Vitasovićeve pjesmarice iz 17. st. i rascvata forme u 18. st. u djelima Antuna Gleđevića, Joze Betondića, Lukrecije Bogašinović, Benedikte Gradić, Anice Bošković i drugih.

Ančićevo izraz i perifrastični mariološki frazarij ostavio je svoj trag u razvijanju svekolike hrvatske duhovne kulture i u narodnom pamćenju. Piščev rad dio je sklopa bogate cirkularne kulturne i književne baštine koju su uz Ančića njegovali brojni crkveni franjevački obnovitelji: Matija Divković, Pavao Papić, Stipan Margitić, Pavao Posilović, Filip Laštrić, Ivan Bandulavić, Toma Babić, Petar Knežević, Jerolim Filipović, Josip Banovac, Jakov Pletikosa, Stjepan Badrić, Vice Vicić, te potom Filip Grabovac i Andrija Kačić Miošić. Ta tradicija dospjela je i do gradišćanskih Hrvata u djelatnosti fra Bogomira (Gotfrieda) Palkovića i fra Lovrijenca Bogovića, a proširila se preko Slavonije sve do Budima u djelima franjevac Antuna Bačića, Lovre Bračuljevića, Stjepana Vilova, Šimuna Mecića, Mirka Pavića, Marijana Lanosovića, Nikole Kesića, Jerolima Lipovčića, Ante Papušlića, Ivana Velikanovića, Aleksandra Tomikovića, Marijana Jaića i drugih. Zahvaljujući toj brojnoj i upornoj djelatnosti franjevac, koji prema tradiciji teologa Ivana Dunsca Scotta grade marijanski kult u duhovnoj književnosti (od 1645. Bogorodica je službeno proglašena zaštitnicom franjevačkoga reda), lik Bogorodice i nadalje je u epicentru stvaranja simboličnih naziva te ona i tijekom 18. st. ostaje »sridostavnica« (tj. posrednica i zagovornica), kako je novokovanicom naziva Slavonac Aleksandar Tomiković. Međutim, bit izražavanja u vizualno predočljivim simboličnim sintagmama, u egzemplima ili »lipim prilikama« uvijek ima svoju natpojavnju konotativnost, potiče spoznajni duh percepcije da lakše shvati *tertium comparationis*, tj. ključ drukčije i više duhovne stvarnosti.

BILJEŠKE

¹ Pavle Knezović, »Ivan Ančić«, *Pregled* (časopis za društvena pitanja), god. LXXVI, br. 1, Sarajevo 1986, str. 120-129.

² Venetiis, Apud Carolum Gonzattum, 1662. Drugo izdanje istoga djela ne sadrži crkveno odobrenje za tisak, a objavljeno je bez mjesta i godine izdanja u Italiji otprilike u razdoblju između 1690. i 1693.

³ Preuzeto prema radu Julijana Jelenića *Bio-bibliografija franjevaca Bosne srebreničke*, I, Zagreb 1925, str. 1-5.

⁴ Robert Jolić, »Fra Ivan Ančić i Duvanjska biskupija«, *Bosna franciscana*, Sarajevo, god. 10, br. 17, 2002, str. 225-235, i Dominik Mandić, *Acta franciscana Hercegovinae*, Mostar 1934, str. 280-281.

⁵ Problematiku izbjeglištva i prisilnoga preseljenja katoličkog stanovništva opisuje Ivan Aralica u svojim romanima *Psi u trgovištu*, Znanje, Zagreb 1979, *Put bez sna*, Znanje, Zagreb 1982, *Duše robova*, Znanje, Zagreb 1984, i *Graditelj svratišta*, Znanje, Zagreb 1986.

⁶ Iste podatke, osim kod Knezovića, nalazimo i u radu R. Jolić »Fra Ivan Ančić i Duvanjska biskupija«, *ibid.*, str. 228-229.

⁷ O ispravama i poveljama begova Kopčića više podataka u knjizi Roberta Jolića *Davno kroz stoljeća*, Naša ognjišta, Tomislavgrad – Zagreb 2002.

⁸ Objavljeno u Jakinu (Anconi), po Francesku Seraphinu, 1678. u dvije knjige.

⁹ Pavle Knezović, »Ivan Ančić«, *ibid.*, str. 120-129.

¹⁰ Emanuel Hoško, »Ivan Ančić-Dumljanin«, *Naša ognjišta*, god. 1, br. 4, str. 4, Dvno-Tomislavgrad 1971.

¹¹ Govoreći o europskom humanističkom nasljeđu, podrazumijeva se svojevrsna nedjeljivost europske kulture i književnosti i jedinstvenost antičko-mediteranskoga nasljeđa koje prelazi u moderni zapadnoeuropski mediteranski književni krug kao što ga opisuje Ernst Robert Curtius u svojoj knjizi *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Zagreb, Matica hrvatska, 1971, str. 19-20.

¹² Julijan Jelenić, *Bio-bibliografija franjevaca Bosne srebreničke*, knj.1, Zagreb 1925, str. 1-5.

¹³ »Jezik ilirski« (za područje nekadašnjih ilirskih pokrajina) ili još češće *lingua sclavonica* (jezik slovinski) bili su nazivi pod kojim su rimski pape podrazumijevali hrvatski jezik, a potječu od odobrene uporabe staroslavenskoga jezika u liturgiji na hrvatskim glagoljaškim prostorima. Na Tridentskom saboru (1545-1563), na 6. sjednici (rasprava o liturgiji i sakramentima), zagrebački biskup Pavao Gregorijanec podsjetio je prisutne da se u njegovoj domovini Hrvatskoj s dopuštanjem Vatikana (1248, i 1252. pape Inocenta IV) liturgija slavi ne samo latinskim nego i staroslavenskim jezikom. (O toj problematici vidi radove: Hubert Jedin, *Geschichte des Konzils von Trient*, Bd. III, Freiburg-Basel-Wien 1970, 356; Alojz Jembrih, »Lingvonim 'slovenski jezik' s obzirom na Postilla A. Vramca«, pogovor reprint-izdanju *Antun Vramec – Postilla*, Zagreb, Zavod za znanstveni rad Varaždin, JAZU, KS, 1990, str. 44-47).

¹⁴ Dalibor Brozović, »Uloga bosanskohercegovačkih franjevaca u formiranju jezika hrvatske književnosti i kulture – od Divkovića do fra Grge Martića«, *Godišnjak Instituta za proučavanje jugoslavenskih književnosti*, II, str. 35-53, Sarajevo 1973, citat str. 43.

¹⁵ D. Brozović, *ibid.*, str. 35-53.

¹⁶ Ivo Pranjković, *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrne*, Zagreb, Matica hrvatska, 2000. *Jezič bosanskih franjevaca*, str. 252-253

¹⁷ Svetozar Marković, »Jezik Ivana Ančića (bosanskog pisca 17. veka)«, *Srpski dijalektološki zbornik*, Srpska akademija nauka, sv. 13, Beograd 1958, str. 136.

¹⁸ Prvo izd. Mleci 1750, 2. sv. Mleci 1759. i 3. sv. Mleci 1765.

¹⁹ *Vrata nebeska* imaju označenu paginaciju svake druge otvorene strane, te djelo u 1. dijelu sadrži 234 tj. 468 stranica, a u drugom svesku 131 tj. 262 stranice.

²⁰ Podaci preuzeti prema knjizi fra Petra Lubine *Blaženom će me zvati (Najpoznatije molitve Gospi)*, Split 2002, str. 98-100.

²¹ Citirano prema knjizi Bernarda iz Clairvauxa *O Mariji*, Biblioteka Symposion, knj. XXIII (prijevod Bernard Tičić), Split 1984.

²² Podrazumijevaju se stihovi iz *Pjesme nad pjesmama, riječi zaručnice*, pj. III, strofa 16, citirano prema prepjevu Nikole Miličevića u izdanju *Biblija*, »Stvarnost«, Zagreb 1968, str. 646 (gl. urednici Bonaventura Duda i Jure Kaštelan):

»Neka poteku njegovi mirisi
Neka dragi moj dođe u vrt svoj,
Neka jede najbolje plodove u njemu:«